

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Інститут філології й журналістики

Кафедра української літератури

ДИПЛОМНА РОБОТА

з історії української літератури

на тему:

**ФІЛОСОФІЗМ ПОЕТИЧНИХ СИМВОЛІВ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА ПЕРІОДУ ПІСЛЯ ЗАСЛАННЯ**

Студентки 4 курсу БУУ групи
галузі знань 0203 Гуманітарні науки
напрямку підготовки 6.020303 Філологія*.
Українська мова і література
Дзюбенко Тетяни Анатоліївни

Науковий керівник: канд. філол. наук,
доц. Віннічук А. П.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПОЕТИКА СИМВОЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	6
1.1 Символ як тип художнього мислення	6
1.2 Філософізм та багатофункціональність поетичних символів у творчості письменників першої половини ХІХ століття	12
РОЗДІЛ II. СИМВОЛ ЯК ЕЛЕМЕНТ МОДЕЛЮВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	20
2.1 Образ-символ України як елемент просторового моделювання.....	20
2.2 Образна символіка у романтичних баладах Тараса Шевченка	30
РОЗДІЛ III. ПОЛІСЕМАНТИЗМ СИМВОЛІВ ОСТАННЬОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	37
3.1 Філософські символи життя і смерті в творчості Тараса Шевченка останнього періоду	37
3.2 Символи любові та зради в контексті філософської екзистенції митця.....	45
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	57

ВСТУП

Увага й цікавість до творчості Тараса Шевченка ніколи не згасала, адже кожне покоління переосмислює по-новому геніальність його слова. Розгляд поезії митця в етнонаціональній площині є актом самоствердження українського народу, спробою побороти загальний культ поета, який склався відразу після його смерті. Відсутність наукових розвідок, які б торкалися усіх рівнів значень і символіки у творах Т. Шевченка спричинило загальноприйняте уявлення про поезію генія як вмістилище нескладних почуттів.

Ранній Т. Шевченко – романтик, однак зрілий поет торкається у своїй творчості важливих питань буття, аналізує його найбільш складні екзистенційно-філософські категорії. Поетові роздуми на теми суспільного життя українців допомагають глибше розкрити сучасні суспільні колізії української реальності та історичні перспективи поступу суспільства, саме тому вивчення філософізму та поліфункціональності символів останнього періоду творчості Т. Шевченка є актуальним.

Актуальність дослідження полягає в необхідності вивчення найменш проаналізованої складової поетики Т. Шевченка – філософізму символів у творах періоду після заслання. Без встановлення їхньої ролі у тому чи іншому творі чи про особливості функціонування робити висновки про повноту знання особливостей Шевченкової поетики не доводиться.

Окремі аспекти символіки у творчості поета вивчали такі дослідники, як О. Боронь [8], Г. Грабович [13; 14], М. Дяченко [16], В. Кравченко [24], В. Смілянська [59]. Однак філософізм та полісемантизм символів поезії Т. Шевченка останнього періоду творчості досліджений недостатньо.

Мета – дослідити образну символіку як елемент моделювання цілісної картини світу в творчості Т. Шевченка, а також полісемантизм символів останнього періоду творчості поета.

Мета дослідження може бути досягнена завдяки реалізації таких **завдань**:

1) проаналізувати основні теорії і потрактування символу як типу художнього мислення у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі;

- 2) простежити філософізм та багатофункціональність поетичних символів у творчості письменників першої половини XIX століття;
- 3) визначити особливості моделювання просторового образу-символу України у творчості Т. Шевченка;
- 4) окреслити образну символіку у романтичних баладах Т. Шевченка;
- 5) дослідити філософські символи життя і смерті в творчості Т. Шевченка останнього періоду;
- 6) розглянути символи любові та зради в поезії Т. Шевченка останнього періоду творчості в контекстів філософської екзистенції.

Для реалізації поставлених завдань використано такі **методи**:

- аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, узагальнення теоретичного матеріалу для з'ясування стану розробки проблеми дослідження символу як типу художнього мислення й окреслення теоретичних основ дослідження;

- типологічний та описовий методи дослідження під час аналізу поліфункціональності символів у творчості письменників першої половини XIX століття;

- метод структурного аналізу при дослідженні філософських символів життя і смерті, любові та зради в творчості Т. Шевченка останнього періоду;

Об'єкт роботи – поетична спадщина Т. Шевченка.

Предмет дослідження – символіка поезії останнього періоду творчості.

Наукова новизна дослідження. У дипломній роботі вперше зроблено спробу проінтерпретувати низку творів із акцентуацією на філософізмі та полісемантичності їх символів.

Розглянуто кілька нових оригінальних інтерпретацій ряду Шевченкових поезій, встановлена роль символіки у цілісності того чи іншого твору. У дипломній роботі також виокремлено роль символу та його приховану семантику, здійснено ряд декодувань та уточнено наявні витлумачення.

Отримані результати дослідження мають **теоретичне значення** як важлива складова знань про поетику Т. Шевченка, особливості його мислення та образотворення.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи було заслухано та обговорено на Звітній науковій конференції викладачів, аспірантів, студентів інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (20 квітня 2016 р.).

Результати дослідження опубліковано в статтях «Колористика в творчості Тараса Шевченка» («Філологічні студії», Випуск 12, ч. II, Вінниця, 2014 р.) та «Символ як тип художнього мислення» («Літературознавчі студії», № 10, Вінниця, 2016 р.).

Попередній захист дипломної роботи відбувся на засіданні кафедри української літератури інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №12 від 12 квітня 2016 року).

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаної літератури (71 позиція). Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверинцев С. Символ / С. С. Аверинцев // Краткая литературная энциклопедия в 9 т. / [гл. ред. А. А. Сурков]. – М. : Советская энциклопедия, 1962–1978. Т. 6 : Присказка – «Советская Россия». – 1971. – С. 826-831.
2. Алефиренко Н. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие / Н. В. Алефиренко. – М. : Флинт, 2010. – 288 с.
3. Барабаш Ю. «Я так її, я так люблю...» (Шевченкова Україна: словообраз, концепція, «текст») // Сучасність. – 2003. – № 7-8. – С. 111-29.
4. Белый А. Символизм как миропонимание / А. Белый – М. : Республика, 1994. – 528 с.
5. Бережняк В. Слова-символи як елементи моделювання цілісної мовної картини світу Т. Г. Шевченка / В. М. Бережняк // Література та культура Полісся. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Вип. 75. – С. 196-201. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpfil_2014_75_23
6. Білоус Н. Триптих Тараса Шевченка «Доля», «Муза», «Слава» в шкільному прочитанні / Н. Білоус // Волинь – Житомирщина. – 2010. – № 21. – С. 267-272. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_21_37.
7. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму. Ч. 1 / Т. В. Бовсунівська. – К., 1997. – 154 с.
8. Боронь О. В. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка / О. В. Боронь. – К. : Агентство «Україна», 2005. – 152 с.
9. Гайдук С. Символ як художньо-естетична категорія епохи романтизму / С. Є. Гайдук // Naukovì zapiski Harkivs' kogo nacional' nogo pedagogičnogo unìversitetu imeni G. S. Skovorodi Literaturoznavstvo. – Mar. – 2014. – Р. 34-41.
10. Гармасар В. Сакральне значення рослин у віруваннях прадавніх українців / В. Г. Гармасар // Вісник Дніпропетровського університету: Серія історія і філософія науки і техніки. – № 1/2. – Том. 16. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського націон-го ун-ту. – 2008. – С. 106-112.

11. Гегель Г. В. Ф. Эстетика в 4 т. / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; [перевод под ред. М. Лифшица]. – М. : «Искусство», 1968–1972. Т. 2 : Эстетика. – 1969. – 326 с.
12. Геник-Березівська З. Грані культур: Бароко. Романтизм. Модернізм / З. Геник-Березівська. – К. : Гелікон, 2000. – 368 с.
13. Грабович Г. Шевченко, якого ми не знаємо / Г. Грабович. – Київ : Критика, 2000. – 305 с.
14. Грабович Гр. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Пер. з англ. С. Павличко / Григорій Грабович. – К. : Радянський письменник, 1991. – 212 с.
15. Демидюк Л. Символ як засіб організації художнього тексту / Л. Демидюк // Слово і час. – 2006. – № 7. – С. 49–55.
16. Дяченко М. Філософсько-естетичні мотиви у творчості Т. Шевченка / М. В. Дяченко // Культура України : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2012. – Вип. 36. – С. 14–31.
17. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – 5-е вид. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. – 912 с.
18. Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка [Електронна копія] : поезії, 1847-1861 рр. / Ю. О. Івакін. – К. : Наук. думка, 1968. – 408 с.
19. Іванова Т. Символіка світлотіні у творчості Ліни Костенко / Т. В. Іванова // Українське мовознавство, 1991. – № 18. – С. 111-116.
20. Колесса Ф. Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка / Ф. Колесса. – Львів, 1939. – 415 с.
21. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський : Хроніка його життя / О. Кониський / Упоряд., підгот. текстів, передм, приміт., покажч. В. Л. Смілянська. – К., 1991. – 702 с.
22. Кононенко В. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.

23. Костомаров М. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
24. Кравченко В. Образна символіка у баладах Тараса Шевченка / В. Кравченко // Дивослово. – 2001. – № 7. – С. 5-7.
25. Лабынцев Ю. Тарас Шевченко в жизни и творчестве Максима Богдановича / Ю. Лабынцев, Л. Щавинская / М., 2014. – 72 с.
26. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ. «Академія», 1997. – 752 с.
27. Лозко Г. Коло Свароже: Відроджені традиції / Г. Лозко. – 3-тє вид., виправл. та доповн. – Ніжин : ТОВ «Аспект-Поліграф», 2009. – 228 с
28. Лосев А. Символ / Алексей Лосев // Философская энциклопедия в 5 т. / [гл. ред. Ф. В. Константинов]. – М. : Советская энциклопедия, 1970. Т. 5 : Сигнальные системы – Яшты. Указатель. – 1970. – С. 10-11.
29. Лосев А. Проблема символа и реалистическое искусство. – 2-е изд., испр. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.
30. Лотман Ю. Символ в системе культуры / Юрий Михайлович Лотман // Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства / Юрий Михайлович Лотман. – Санкт-Петербург : Гуманитарное агенство «Академический проэкт», 2002. – С. 211-225.
31. Лотман Ю. О мифологическом коде сюжетных текстов / Ю. М. Лотман // Сборник статей по вторичным моделирующим системам: Типология культур. Фольклор. Миф. Исторические судьбы мифологического сознания. – Тарту : ТГУ, 1973. – С. 86-90.
32. Мацько В. Українська еміграційна проза ХХ століття: монографія / Віталій Мацько. – Хмельницький : ПП Дереза І. Ж., 2009. – 388 с.
33. Миколаєнко Л. Український степ як естетичний феномен / Л. Миколаєнко // Праці українського високого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі. Науковий збірник. – Т.2. – Під. заг. ред. Д-ра В. Сімовича. – Прага, 1934. – С. 159-181.

34. Мних Р. Категорія символу і біблейська символіка в поезії ХХ століття / Роман Мних. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. – 258 с
35. Мовчан М. Шевченко в дискурсі філософії самотності / М. М. Мовчан // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 140-146.
36. Мовчанюк В. Медитативна лірика Тараса Шевченка / В. П. Мовчанюк. – К., 1993. – 146 с.
37. Мовчанюк В. Вірш Шевченка «Росли укупочці, зросли...» в контексті філософії екзистенції [Текст] / В. Мовчанюк // Слово і час. – 2009. – № 8. – С. 3-11.
38. Наливайко Д. Романтизм / Д. С. Наливайко // Искусство : напрямлення, течення, стилі / Д. С. Наливайко. – К. : Мистецтво, 1980. – С. 224–277.
39. Нахлік Є. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Є. Нахлік. – Львів, 2003. – 566 с.
40. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / В.І. Пахаренко. – Черкаси : Брама-України, 2007. – 208 с.
41. Поезія українського романтизму: вибране / уклад. та передмова: О. І. Борзенко . – Київ : Елібре, 2008 . – 479 с.
42. Порожнюк А. Особливості поетичної мови балади «Тополя» Т. Шевченка / А. Л. Порожнюк, Л. Б. Мостова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Випуск 3. – С. 198-203.
43. Потапенко О. Словник символів / За заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 49 с.
44. Рассел Б. Історія західної філософії / Рассел Бертран / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука, – К. : Основи, 1995. – 759 с.
45. Сімович В. «Недосвіт» у Шевченка / В Сімович // Українське мовознавство : Розвідки й статті. – Оттава, 1984 . – С. 129-138.

46. Слухай Н. Міфопоетичний словник східних слов'ян / Н. В. Слухай. – Сімферополь : Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 1999. – 120 с.
47. Соловьев С. «Смысл любви». Философия искусства и литературная критика / В. С. Соловьев. – М. : Искусство, 1991. – 704 с.
48. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко / Ф. де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
49. Спогади про Тараса Шевченка / Упоряд. і прим. В. Бородіна і М. Павлюка. – К. : Дніпро, 1982. – 574 с.
50. Сукаленко Т. Типізовані образні парадигми словесного втілення концепту жінка в українській мові / Т. М. Сукаленко // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 81-98.
51. Сычева С. Проблема символа в философии / С. Сычева. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2000. – 197 с
52. Таран О. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти / О. С. Таран. – Автореф. дис... к. ф. н. – Харків, 2002. – 20 с.
53. Тарас Шевченко. Усі твори в одному томі / Тарас Шевченко. – К. : Перун, 2007. – 824 с.
54. Тарасова М. Романтична історична візія України Тараса Шевченка [Текст] / М. О. Тарасова // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Філологічні науки. – Запоріжжя, 2008. — № 2. – С. 208-216.
55. Тимошенко Ю. Романтичний символ : художній прийом чи естетичний принцип? / Юрій Тимошенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 2. – С. 49–52.
56. Українські поети-романтики: Поет. твори / Упоряд. і приміт. М. Гончарука; Вступ. ст. М. Яценка. – К. : Наукова думка, 1987. – 592 с.
57. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. . – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 31. – С. 45-119.

58. Фурман А. Образ долі в поетичному світі Тараса Шевченка [Текст] / А. В. Фурман, О. Фурман // Психологія і суспільство : Український науково-економічний та соціально-психологічний часопис. – 2014. – № 1. – С. 16-25.
59. Чамата Н. «Барвінок цвів і зеленів...». Структура і смисл: Спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка // В. Смілянська, Н. Чамата. – К. : Вища школа, 2000. – С. 93-96.
60. Чижевський Д. Історія української літератури / Д.І. Чижевський. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 568 с.
61. Чижевський Д. Порівняльна історія слов'янських літератур / Д. Чижевський. – К. : ВЦ «Академія». – 2005. – 288 с.
62. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Нью-Йорк, 1956. – 511 с.
63. Шевченківський словник. У двох томах. – К., 1978. – Т. 2. – 412 с.
64. Шевченко Т. Твори в п'яти томах / Т. Г. Шевченко. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1978. – 407 с.
65. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол. : Є. П. Кирилюк та ін. – К. : Наук. думка, 1989. – Т. 2. – 592 с.
66. Шевчук Вал. Родина // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба та ін.; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 213-232.
67. Шеллинг Ф. В. Й. Філософія искусства / Фридрих Вильгельм Йозеф Шеллинг; [пер. с нем. П. Попова]. – М. : Мысль, 1999. – 608 с.
68. Яровий О. Останній вірш Т. Шевченка: лірична філософія [Електронний ресурс] / О. Яровий // Шевченкознавчі студії. – 2011. – Вип. 13. – С. 146-151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2011_13_24
69. Ятченко В. Про культуротворчу підоснову образу русалки в українському фольклорі / В. Ятченко / Режим доступу до джерела: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=798>

70. Meineke F. Weltbürgertum und Nationalstaat / F.Meineke. – München, 1969. – 164 s.

71. Słownik literatury polskiej XIX wieku; [pod redakcją Józefa Dachórze i Aliny Kowalczykowej]. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 1994. – 1112 s.